

KAPITEL 2 – DEN URETFÆRDIGE ULIGHED

*There's an evenin' haze settlin' over town,
starlight by the edge of the creek.
The buyin' power of the proletariat's gone down,
money's gettin' shallow and weak.
Well, the place I love best is a sweet memory,
it's a new path that we trod.
They say low wages are a reality
if we want to compete abroad.*

- Bob Dylan, *Workingman's Blues number 2*

I påsken 2014 sad jeg i en af de store foredragssale på New York University, da den franske stjerneøkonom Thomas Piketty lancerede den engelske udgave af sin bog *Kapitalen i det 21. århundrede*. Jeg var i byen med en større flok socialdemokratiske venner, og vi havde fået placeret os til foredraget med den, på det tidspunkt, stadig relativt ukendte økonom.

Kort fortalt har Thomas Piketty brugt 15 år af sit liv på at studere og indsamle data om kapitalismens udvikling og drift. Han har studeret de seneste 200 års udvikling i fordelingen af velstand i samfundene. På den baggrund konstaterer han, at kapitalismen har en indre drift mod at skabe ulighed og koncentrere velstandsstigninger og magt hos en stadig mindre elite. Når afkastet af kapital bliver større end væksten i realøkonomien, bliver velstanden og fremgangen koncentreret hos de få. Pikettys pointe kan synes banal, men var alligevel en øjenåbner.¹

Der kan fortælles et hav af nørdede anekdoter fra den to timer lange boglancering. Det skal jeg ikke trætte læseren med. Men en kort sekvens står lysende klar i min erindring.

Da tiden kom til spørgsmål fra salen, var der to typer af spørgere. Den ene gruppe var studerende ved NYU, der alle havde de typiske college-T-shirts på og bar rundt på tunge rygsække. Den anden gruppe var ældre mænd over 60, der alle sammen lignede Bernie Sanders' uægte tvillinger, og som formentlig var Park Avenue-venstreorienterede.

En enkelt kvinde skilte sig ud. En sort socialarbejder fra et belastet boligområde i Brooklyn. Imponeret over Pikettys data, beskrivelse og konklusioner om ulighedens vækst i hele den vestlige verden, spurgte hun økonomeren direkte: "Hvad kan vi gøre for at sørge for, at dine konklusioner bliver kendt i hele verden? Altså, så det ikke kun er os herinde, der diskuterer den voksende ulighed, og hvor skadelig den er? Jeg mener, vi må da kunne gøre noget. Vi skal mobilisere de fattige, jeg arbejder med. Hvordan kan vi brede det her ud?"

Pikettys svar var så tørt og fransk, som man overhovedet kan forestille sig. På et gebrokkent engelsk med tyk fransk accent svarede han: "Tja, altså. Jeg har skrevet denne bog. Men jeg kan da snakke med Harvard University Press om, at de kan lægge alle dataark ud på deres hjemmeside".

Lige i øjeblikket var jeg flad af grin, eller så meget som man nu kan være, når man sidder til et foredrag. Men den kvindelige socialarbejders spørgsmål ramte plet.

For det er ikke tilstrækkeligt at have ret eller at have analysen på plads. Der skal lægges lige så mange kræfter i at forstå, hvorfor folk har mistet tilliden til det politiske system. Hvorfor de føler sig utrygge. Og hvorfor de ikke nærer samme begejstring for en verden uden grænser og med fri migration. Det er ikke blot de fattige, der skal mobiliseres. Det må også eliten, der skal bringes til at forstå, hvorfor udviklingen genererer mistillid og utryghed i befolkningerne.

Selvom han ikke rigtig forstod spørgsmålet fra den kvindelige socialarbejder fra Brooklyn, så endte Pikettys 700 sider lange moppedreng af en bog med at blive en bestseller i hele verden og danne grundlag for en debat, der efter Finanskrisen langsomt var i gang med at blive den styrende samtale i hele den vestlige verden: Hvad er den retfærdige fordeling af byrder og gevinster i vores samfund? Hvordan indretter vi os på en måde, så alle får gavn af et samfunds vækst og velstand? Og endelig – hvad er det gode samfund?

Alle de spørgsmål vender på den ene eller den anden måde tilbage til spørgsmålet om ulighed. Derfor er det ikke alene en diskussion om, hvordan vi beskatter, og hvordan de skatter bruges og fordeles, men i ligeså høj grad om alle de andre faktorer, der påvirker et samfunds og en økonomis udvikling. Og alt det handler i sidste ende om de værdier, vi deler.

Derfor befinder vi os i disse år i en værdikamp. En værdikamp, der grundlæggende kommer til at definere, hvordan vores samfund bliver indrettet i fremtiden.

Den uretfærdige ulighed

Venstres næstformand og Danmarks nuværende finansminister, Kristian Jensen, spurgte mig på et tidspunkt: ”Vil du hellere bo med højere ulighed i det rige Australien eller lavere ulighed i fattige Hviderusland?” På overfladen kan det lyde som et helt reelt spørgsmål, for enhver vil da være enig i, at det er bedre at bo i et samfund med relativt mere ulighed og mere velstand. Bag spørgsmålet gemmer sig imidlertid i bedste forstand en manglende forståelse for, hvorfor stigende ulighed i det 21. århundrede er et problem. I værste fald en komplet ligegyldighed overfor, at stadig større dele af de samfundsskabte værdier havner i hænderne på en mindre elite.

Når man selv oplever en stigende utryghed overfor, hvad fremtiden bringer, er det en ringe trøst, at vi gennemsnitligt betragtet er blevet rigere, og at fx levestandarden i fattige lande er blevet forbedret. Det er jo alt sammen herligt, men helt og aldeles ubrugeligt for alle dem, der ikke er med på vognen, for sandheden er, at hvis 20 almindelige mennesker befinder sig i et rum, og Bill Gates træder ind ad døren, stiger gennemsnitsformuen betragteligt, men de 20, der kom først, er ikke blevet bedre stillet af den grund.

Ulighed mellem mennesker har eksisteret, lige så længe menneskeheden har organiseret sig i fællesskaber. Den er hverken ny eller noget, der bør komme bag på nogen. Det er sågar en væsentlig del af den menneskelige natur, at vi accepterer ulighed i vores fællesskaber og samfund,

så længe den synes retfærdig. Det er indgroet i os, at flid skal belønnes, og dovenskab straffes. Ligesom det er indgroet i os, at talent skal næres og have lov til at folde sig ud. Det hylder og belønner vi gerne i vores fællesskaber. Hårdt arbejde, opfindsomhed, foretagsomhed og merit vil vi også gerne belønne.² Det er grundlæggende også derfor, at den kapitalistiske samfundsindretning har sejret stort over alle dens mulige og umulige konkurrenter.

Da Poul Nyrup Rasmussens regeringer satte ”Gang i 90’erne” øgede det uligheden i Danmark. Over et årti fik man flere end 300.000 i arbejde, som ellers havde været parkeret på perronen tilbage i Schlüters ”fattigfirsere”. De hundrede tusinder flere job øgede uligheden, fordi de mange nye i arbejde på den måde trak fra dem, der stadig stod på sidelinjen. Men det var en retfærdig ulighed. De fleste oplevede, at de fik andel i den stigende vækst og velstand. Oven i det blev der tilmed investeret mere i uddannelse til flere samt råd til bedre velfærd til alle. Alt blev ikke fordelt lige, men det oplevedes som retfærdigt, fordi vi havde en forventning om, at det var en fælles udvikling og ikke kun en udvikling for de få, så forskellene i samfundet ikke blev for voldsomme. Det var en stabil udvikling.

Ustabil er udviklingen til gengæld i samfund, hvor man har indrettet sig på en form for uretfærdig lighed. I Sovjetunionen brød systemet blandt andet sammen, fordi ingen i længden ville acceptere et samfund, hvor fødevarer og andre forbrugsgoder var knappe. Ingen ville acceptere, at man ikke ved flid, opfindsomhed eller foretagsomhed kunne skabe sig en bedre tilværelse. Og ingen ville finde sig i, at en lille elite af partifunktionærer i lighedens navn reelt selv lavede spillereglerne.

Vi vil gerne acceptere ulighed, hvis den virker retfærdig. Men i længden accepterer vi under ingen omstændigheder uretfærdig ulighed. Når en stadigt mindre og mindre elite sætter sig på vores velstand, vækst og indkomst, føles det uretfærdigt. Når reallønningerne på trods af bugnende overskud i virksomhederne i årevis ikke stiger mærkbart, føles det uretfærdigt. Når spillereglerne i økonomien kun tjener dem, der i forvejen har mest, føles det uretfærdigt.

Den britiske filosof og statstænkner Thomas Hobbes skrev i det 17. århundrede, at forudsætningen for menneskets opbakning til en stat og et retssamfund var fælles spilleregler. Hobbes beskrev ideen om, at vi alle afgiver noget frihed til staten, der har eneret til at udøve magt, mod at staten sikrer, at de samme regler gælder for alle. Uden fælles regler, som gælder alle, uanset klasse og formue, vil en stat falde fra hinanden.³

Her 10 år efter Finanskrisen er det ikke underdrivelse at sige, vi nærmer os et *tipping point* for tilliden til dette princip. Flere og flere har en følelse af, at der er to sæt spilleregler i denne verden. Virker økonomien for os alle på én gang, eller kun for de få? Bidrager vi alle med vores retfærdige andel til et samfund, der fungerer og udvikler sig mod det bedre? Oplever vi, at flere mennesker får flere muligheder i morgen, end de havde i går?

Debatten om den stigende ulighed handler ikke bare om, at nogle tjener flere penge end andre. Den handler om, at flere udbetaler gigantiske bonuser til sig selv; sender deres formuer i skattely; bruger deres magt til at påvirke de politiske beslutninger til egen nytte – som vi i Danmark blandt andet har set med den aggressive lobby-kampagne for at sænke arveafgiften ”Vækst i generationer”

– og at hårdt arbejde ikke længere belønnes ligeså meget som gevinsterne af ens aktier eller bolig, som vi skal se på senere i bogen.

Begrebet ulighed er ikke engang dækkende for denne diskussion. I slutningen af 1800-tallet, sidst velstanden var koncentreret på så få hænder, døbte man det ”Den Forgyldte Tidsalder”. På tærsklen til det 20. århundrede kaldte man det for ”det store sociale spørgsmål”,⁴ fordi det netop i lige så høj grad handlede om retfærdighed, social sammenhængskraft og det gode samfund. Når jeg i denne bog skriver om den stigende ulighed, skal det ikke alene forstås som en gengivelse af taldata. Det skal forstås som selve resultatet af en kapitalisme, der er blevet syg og ikke længere virker for hele fællesskabet.

Det er den uretfærdige ulighed, der skaber både vrede og utryghed i arbejder- og middelklassen rundt om i hele den vestlige verden, og er årsagen til, at den sociale kontrakt smuldrer.

Den forbudte virkelighed

I år 2000 skrev daværende direktør for Dansk Industri, Hans Skov Christensen, en kronik i Politiken om globalisering og indvandring. På det tidspunkt rasede debatten om udlændinge, og ATTAC-bevægelsen førte an i kampen mod den internationale verdenshandel. Han var træt af at høre på angsten for det fremmede og for globaliseringen. I kronikken skrev han blandt andet, at: ”Det er ikke realistisk i et moderne informationssamfund, at man kan være rig på den ene side af grænsen og fattig på den anden. Dertil er den menneskelige selvopholdelsesdrift for kraftig.”⁵ Kronikken blev hyldet af erhvervslivet og den borgerlige presse for at tage et opgør med den naive og handelsfjendtlige venstrefløj. Politikens læsere og den kosmopolitiske venstrefløj hyldede, at en erklæret borgerlig endelig tog et opgør med den fremmedfjendske attitude.

Da Erik Meier Carlsen samme år udgav den, har eftertiden vist, enormt fremsynede bog *De overflødiges oprør* oversatte han, hvad Hans Skov Christensen egentlig forsøgte at sige, til Danmarks lavest lønnede og kortest uddannede borgere. Budskabet fra Dansk Industris top var i virkeligheden, at: ”I [ufaglærte] må til at indstille jer på at leve på samme niveau som verdens øvrige underklasse. Det er ikke længere nogen adgang til privilegier at være dansker.”⁶

18 år efter at Erik Meier Carlsen udgav sin bog, giver den stadig lige så god mening at læse. Den er en kilde til at forstå, hvad det er for nogle tektoniske skift i de vestlige samfund, der har kunnet bane vejen for valget af Donald Trump, for Brexit og for den stadigt mere bekymrende ustabilitet i den vestlige verden. Meier Carlsen tillod sig at stille det forbudte spørgsmål: Hvad nu, hvis arbejder- og middelklassen har ret? Hvad nu, hvis den nyeste udgave af kapitalismen faktisk ikke giver det brede flertal bedre muligheder eller større andel i velstanden? Hvad nu, hvis det brede flertal mest af alt bare oplever, at toppen stikker af fra resten, og at den demokratiske selvbestemmelse bliver mindre? Det var det, Meier Carlsen kaldte for den forbudte virkelighed.

Den økonomiske udvikling i globaliseringens tidsalder er nemlig ikke kommet alle til gavn. De fremtidsbekymrede har i dén grad noget at have deres bekymringer og vrede i, det er ikke bare følelser. Den økonomiske udvikling fra 1988 til 2016 repræsenterer den største reallokering af

individuel indkomst siden den industrielle revolution i slutningen af 1800-tallet.⁷ Og arbejder- og middelklassen i Vesten ser ud til i fremtiden at få stadig mindre del i den globale vækst og velstand.⁸

65-70 procent af husholdningerne i verdens 25 mest udviklede økonomier (dvs. Europa og USA) har i gennemsnit oplevet faldende eller flad lønudvikling mellem 2005 og 2014.⁹ Og angsten for, hvad fremtiden bringer, stiger i takt med den uretfærdige ulighed. En undersøgelse foretaget af det britiske analyseinstitut Ipsos MORI viser, at 73 procent af EU-borgerne mener, at tingene går i retning af det værre. Franskmændene topper som de mest negative (85 procent). Blandt de europæiske unge, der er født i 1980'erne og fremefter, er det kun halvdelen, der føler, at de er herre over deres egen skæbne. Fortællingen om, at fremtiden tilhører de unge, er efterhånden en sang fra fortiden.¹⁰

Også danskerne giver ved de årlige Trygmålinger udtryk for en stigende utryghed ved deres egen og deres børns fremtidsudsigter. Som altid er denne følelse særligt udtalt i de lavest lønnede og kortest uddannede befolkningsgrupper. I 2017 foretog fagforeningen 3F en undersøgelse blandt dets medlemmer om, hvordan de ser på fremtiden. Hele 70 procent tror ikke, at deres børn får det bedre end dem selv. Og kun 27 procent mener, at fremtiden ser lys ud i de kommende år.¹¹

Kort fortalt er uligheden steget markant inden for de enkelte lande, især i Vesten, mens den er blevet mindre mellem landene. Middelklassen i Europa og resten af Vesten føler, at jorden skrider under den. Det er ikke bare kun en følelse – det er reelt det, der sker. Samtidig bliver de rige endnu rigere. Uligheden i det meste af verden udvikler sig kun i en retning: opad. De rigeste 10% af befolkningen i både Europa, USA og Storbritannien sætter sig i dag på en stadig større del af den samlede indkomst. De sidder samtidig på en stadig større del af den samlede velstand. Det samme gælder i Kina, Indien og Rusland.¹²

Hvis den nuværende tendens fortsætter, vil verdens 0,1 procent rigeste eje lige så meget som hele den globale middelklasse i 2050, dokumenterer en ny rapport. Den økonomiske vækst, som verden har oplevet siden 1980'erne, kommer nemlig ikke alle til gode. Mens de 1 procent rigeste har set deres andel af verdens samlede indkomst vokse fra 16 til 22 procent siden 1980, har halvdelen af verdens indbyggere oplevet, at deres indtægt samlet set er stagneret.¹³

Blandt uligheds-apologeterne i den internationale debat (herhjemme er det særligt Liberal Alliance, tænketanken CEPOS og enkelte Venstre-folk) affejer man, at den stigende ulighed skulle være et problem, endsige et udtryk for, at kapitalismen svigter sit løfte. Derfra lyder det, at det ikke er et problem, at uligheden stiger, så længe verden som helhed bliver rigere, samt at uligheden mellem lande på globalt plan falder. De har ret i, at verdens voksende velstand heldigvis på et globalt plan kommer flere til gavn, idet eksempelvis flere kinesere og indere i dag tjener mere end for tyve år siden. Det er på alle måder glædeligt. Men det har intet at gøre med, at det stadig er en mindre og mere magtfuld elite, der sætter sig på flæsket, når velstanden stiger.

De skyldige på uligheds-ekspressen

I Agatha Christies *Mordet i Orientekspresen* kører toget bumblende derudaf. Hovedpersonen, Hercule Poirot, falder i søvn, da toget kører fast i en snedrive. Da han vågner igen, ligger en anden passager og er død. Det viser sig, at der ikke kun er én skyldig.

Ligesom i *Mordet på Orientekspresen* er der på ”Uligheds-ekspressen” ikke kun én skyldig. Der er mange. Markante teknologiske forandringer, der har ændret måden, vi producerer på; handelsaftaler, der ikke altid er lige fair; en industriel omstilling, der betyder, at vi producerer mindre og i stedet leverer service til hinanden; afregulering af banker og finansmarkeder; faldende organisering i fagforeninger; fri bevægelighed for kapital; større indvandring, der har presset lønninger ned; endeløse nedskæringer i fælles velfærd og social tryghed; handelsunderskud; og i for mange år et enøjet fokus på at skabe lighed i muligheder frem for også at sikre retfærdig fordeling af velstand og indkomst. For bare at nævne nogle af de skyldige.

Pessimisterne vil hævde, at de eneste tidspunkter i menneskehedens historie, hvor det er lykkedes at reducere den uretfærdige ulighed i samfundet, har været, når store krige og katastrofer er indtruffet. Det er også en af Thomas Pikettys centrale pointer i hans store værk om ulighed. En deprimerende konklusion, men også en forkert konklusion.¹⁴ For det er rent faktisk lykkedes gennem politiske og økonomiske valg at skabe en mere lige og retfærdig fordeling af vores vækst og velstand. Det vender jeg tilbage til.

Uretfærdig ulighed er et valg. Det viser Danmarks opbygning af et velfærdssamfund med progressive skatter, social tryghed og store investeringer i fællesskabet. Og det viser de sociale kontrakter, der blev indgået i de vestlige lande i efterkrigstiden. Det er rent faktisk lykkedes at gøre vores samfund mere lige, mere retfærdige og grundlæggende bedre, uden at det er sket på bekostning af den økonomiske velstand og fortsatte vækst.

I de kommende kapitler vil jeg præsentere læseren for en lang række af de sygdomme, der bidrager til at skabe den uretfærdige ulighed. De skurke, der er årsag til, at jeg mener kapitalismen er syg.

¹ Thomas Piketty: *Kapitalen i det 21. århundrede*, Gyldendal (2014).

² Christina Starbans, Mark Sheskin og Paul Bloom: ”Why People Prefer Unequal Societies” i *Nature: Human Behaviour*, vol. 1, april 2017, side 82.

³ Thomas Hobbes: *Leviathan* (1651).

⁴ Thomas Frank: *Listen, Liberal*, Picador (2016).

⁵ Hans Skov Christensen: ”Angsten for det ukendte”, kronik i *Politiken* 11/1 2000.

⁶ Erik Meier Carlsen: *De overflødiges oprør*, Centrum (2000), side 18.

⁷ Branko Milanovic: *Global Inequality - A New Approach For The Age of Globalization*, Belknap Press (2016).

⁸ Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez og Gabriel Zucman: *World Inequality Report* (2017).

⁹ McKinsey Global Institute: *Poorer Than Their Parents? Flat Or Falling Incomes In Advanced Economies*, 2016.

¹⁰ Esben Schjørring: ”Politisk nostalgi i risikosamfundet”, Kommunikationsforum (2016).

¹¹ Peter Keiding: ”3F’erne: Politikerne forstår ikke vores problemer”, *Fagbladet 3F* 10/1 2017.

¹² World Inequality Report 2018.

¹³ Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez, og Gabriel Zucman: *The Elephant Curve of Global Inequality and Growth* (2017).

¹⁴ Walter Scheidel: *The Great Leveler - Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century*, Princeton University Press (2017).